
Від редактора

Степан ПАВЛЮК

ПЛАНЕТАРНА КАТАСТРОФА НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АТОМНІЙ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

З відстані 25 років від часу техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС оцінюється науковий доробок українських вчених зі збереження матеріальної та духовної культури Полісся. Звертається увага на роль колективу Інституту народознавства НАН України у справі вивчення феноменів традиційної культури поліщуків у районах радіоактивного забруднення та місць переселення. На основі конкретних фактологічних даних розкривається унікальність таких комплексних наукових робіт, як «Класифікатор встановлення єдиної системи класифікації і кодування об'єктів етнічної спадщини Українського Полісся», «Говірки Чорнобильської зони», наукових монографій, збірників, ресурсних баз даних про культурну спадщину Українського Полісся.

Ключові слова: Чорнобильська АЕС, Полісся, зона відчуження, матеріальна та духовна культура, класифікатор.

© С. ПАВЛЮК, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (99), 2011

Ніколи не згладжуються в пам'яті соціально-політичні, природні катастрофи: війни, повстання, голодомори, землетруси, цунамі та інші лиха, які спричиняють трагічні наслідки — численні смерті, значні культурні, матеріальні втрати. Те, що трапилось 25 років тому в Україні, на атомній електростанції біля м. Чорнобиля, відноситься до найвищого ступеня ризику для існування величезного європейського культурно-цивілізаційного масиву. Цією спорудою безперервно вихвалявся перед світом комуністичний уряд Радянського Союзу: її високою надійністю і технічною довершеністю, хоча розташування її на невідповідному геологічному материку унеможливило здійснення всіх ступенів безпеки для населення і навколишнього середовища.

Катастрофа на Чорнобильській АЕС, що сталася 26 квітня 1986 р., зумовила значні демографічні переміщення місцевого населення, викликала активний процес руйнування етнокультурної матриці етнографічної групи українців-поліщуків, змінила динаміку соціальних процесів, порушила психологічну і біологічну адаптованість тощо; стала не лише екологічною, економічною, але й етнокультурною трагедією. Внаслідок масової міграції корінних мешканців Полісся в інші еколого-культурні зони та розпошення окремих мікросоціумів (сільських громад) у новому середовищі, відбувається вгасання узвичаєного традиційного буття, а з ним втрачаються глибинні національні набутки. Матеріальні ж історико-культурні пам'ятки, що опинилися у безлюдній зоні відчуження, приречені на повне саморуйнування.

Перед українською державою, і в свою чергу перед народознавчою, лінгвістичною та іншими гуманітарними науками постала невідкладна вимога — виявити, зафіксувати і зберегти усе, що стосується сфери культурно-історичного, духовного буття поліщуків, зокрема у зонах відселення. Адже Полісся як унікальний етнокультурний ареал, в якому, найбільш ймовірно, розпочало своє життя слов'янство, було і залишається невичерпним джерелом для світової славістики. Тут у живому побутуванні ще й сьогодні можна зустріти рідкісні архаїчні елементи культури дохристиянського історичного періоду України, які давно вже зникли на інших територіях, з'ясувати синкретизм їх походження. Дуже важливо було зафіксувати етнолінгвістичний, етнографічний, археологічний, фольклорний, етномузичний матеріал етнографічного Полісся, науково розшифрувавши, що дало б змогу уважніше прочитати історичну мозаїку

Хата, дорога — через 12 років після виселення з неї господарів. Світлина Я. Тараса

Зрубно-плетена хата 1950-х рр., яку будували жінки після війни. На передньому плані нескошена трава, яка є джерелом великих пожеж. Світлина Я. Тараса

Русі-України. А наукова реконструкція традиційних явищ і духовної культури поліщуків може дати відповідь на ряд питань слов'янського і, зокрема, українського етногенезу. Тому всебічне вивчення мовно-культурного континууму цього потерпілого регіону є першочерговим завданням нашого суспільства.

Будучи народним депутатом Верховної Ради України першого демократичного скликання, при розгляді у 1990 р. питань по мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи, з рядом депутатів запропонував пункт до постанови Верховної ради про особливу увагу щодо повноцінного дослідження усього спектру питань, що стосуються традицій матеріальної і духовної культури, побуту Поліського краю.

Попереду чекала наполеглива праця, насамперед щодо розробки державної програми на виявлення, фіксацію та збереження унікальних пам'яток української традиційності, що потрапили у зону ра-

діаційного забруднення. Значними зусиллями залучених фахівців державна програма була запропонована і затверджена у Верховній Раді України.

Увесь обсяг невідкладних дій з метою якнайменших втрат культурної спадщини зони радіаційно забрудненого Полісся, передбачених Державною програмою, взяв на себе Інститут народознавства НАН України. У надскладних умовах гіперінфляції в Україні, що впливало на недостатнє фінансування усього спектру рятувальних, дослідницьких робіт, психологічний синдром перед атомною стихією, який охопив не лише українське суспільство, але й викликав планетарний переляк, організувати довготривалі і постійно діючі фахові польові історико-етнографічні експедиції — було справою особливо складною. З відстані чверть століття, з яким духовним піднесенням згадуєш ситуацію, коли колектив Інституту з громадянською відвагою сприйняв пропозицію про виконання Державної програми по виявленню, фіксації і збереженню історико-культурних пам'яток усього масиву Чорнобильського Полісся. Мої колеги проявили виняткову патріотичну позицію. Більше півсотні вчених самовіддано трудилися по декілька місяців щороку, обстежуючи кожне уціліле село 1-ї, 2-ї і 3-ї зон, фіксуючи ще донедавна побутуючі унікальні давньоукраїнські артефакти духовного світу поліщуків. З небувалим завзяттям для успішної реалізації широкого народознавчого спектру програмних завдань працював головний спеціаліст Міністерства у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Ростислав Омеляшко.

Не можна поскаржитись на те, що етнографічне Полісся було поза увагою вчених минулого століття і сучасних дослідників різних ділянок буття поліщуків. Підвищена зацікавленість зумовлювалась кількома вагомими аспектами, побутово культурною «законсервованістю» основних сфер життя, діалектологічною особливістю місцевого мовлення, етнографічно-фольклористичним синкретичним багатством, а також політичним статусом цього краю, у результаті чого етнографічна цільність була територіально розчленована поміж трьох народів-країн. Значна частина етнографічного Полісся опинилась у Білорусі, основний масив залишився в органічному українському середовищі, і тільки невелика дециця опинилась в державних межах Росії, як наслідок механістичного

визначення державних кордонів з-за часів існування Радянського Союзу. Ні ополячення, а потім тотальна русифікація не мали успіху в припиненні процесу народотворення, його етнокультурної традиційної тяглості. У поліському краї безупинно тривала генетична стихія своєї древлянської праоснови, не звертаючи уваги на політичне маркування історико-етнокультурної цілості.

Патріотичний романтизм, разом з політичними доктринами, спричинилися до виникнення багатьох версій генезису поліщуків, їхньої етнічної належності. В одному не було розбіжностей — це в розумінні поліського континуума, як давньослов'янського явища, архаїчні обрядово-звичаєві елементи якого зустрічаються і сьогодні в живому побутуванні.

Адже про Полісся ще маємо згадку у творах грецького історика Геродота [1], багаті літописні відомості. Значне місце відведено Полісся в історичних працях польських дослідників (К. Мошинського [13], Крашевського [12]), і особливо щедрим у плані фіксації пам'яток народної культури виявилось ХІХ ст. Це стосується етнографічних експедицій, організованих Російським Географічним Товариством в Україні та Білорусії. Видатні вчені П. Чубинський [11], К. Копержинський [5], Н. Сумцов [10] залишили для нащадків унікальні відомості з життя населення поліського краю. Ґрунтовні обстеження окремих регіонів Полісся почалися ще в ХVІІІ ст., зокрема експедицією Академії наук і мистецтв (Санкт-Петербург), заснованої вченим І. Гюльденштедтом. Систематичні описи краю проводились під егідою Генерального штабу російської армії для визначення етнічних меж в імперії.

Етнографічна комісія Всеукраїнської Академії наук спричинилася до масової фіксації етнічних пам'яток станом на першу чверть ХХ ст. через організовану мережу місцевих респондентів. Експедиції Київського і Львівського народознавчих центрів впродовж другої половини ХХ ст. мали тематичний характер, а отже не вичерпували всього спектру явищ народно-традиційної культури.

Відповідно до Державної програми мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи Інститут народознавства НАН України організував широкомасштабні пошукові роботи, аналогу яким ще не було в дослідницькій практиці.

Чорнобиль. Сховище (кінотеатр) експонатів, зібраних під час експедицій. Світлина Я. Тараса

Зібрані експедицією експонати, які готуються для дезактивації. Світлина Я. Тараса

У державній програмі ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи було передбачено поетапне цілковите виселення людей з території першої і другої і, частково третьої категорій радіаційного забруднення. Саме це змусило експедицію активізувати дослідження цих регіонів у першу чергу. Принципово важливо було вивчати також «мертву» зону, де ще зберігалися об'єкти недавнього життя — культові, житлові, господарські будівлі, родинні реліквії тощо. Адже на очах у людства одне за одним зникали з лиця землі поліські села, так і не встигнувши вповісти до кінця своїм нащадкам про родинні творення національного буття в образах, звичаях, обрядах, про неповторну рукотворну колицку і вимайструване стельмахом колесо, про викувану ковалем підкову і витесаний з каменя хрест, про оплаканих і неоплаканих піснярів, теслярів, хліборобів.

На першому етапі було здійснено обширний інформаційний пошук, що мав на меті з'ясувати сучасний

Покуть поліської хати

стан вивченості ураженого етнокультурного регіону і на цій основі визначити пріоритетні напрямки та першочергові завдання подальших експедиційно-польових досліджень. Як наслідок опрацювання зібраних багатьох музеїв, рукописних фондів наукових установ та вузів України, основних друкованих джерел — уперше було створено зведений реєстр розосереджених історико-культурних матеріалів та об'єктів (у вигляді інформаційної картотеки) загальним обсягом понад 40 тис. одиниць, включаючи дані з антропології, лінгвістики та історичного краєзнавства, зібрані (зафіксовані) до аварії на ЧАЕС на території нинішніх 1—3-ї зон радіоактивного забруднення, тобто у межах 27 сучасних адміністративних районів, охоплених післяаварійними міграційними процесами.

Аналіз напрацьованого матеріалу, як важливо-го підготовчого етапу, розкриває географію і різноманітність переглянутих джерел. Зокрема, відшукано поліські відомості у різних фондах Державного історичного архіву України в Києві і Львові, архіву Російського географічного товариства, що в Санкт-Петербурзі, відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського (фонду Тарануценка, Деляфіза тощо), обласних архівів поліської зони, в архівах і фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології у Києві, Інституту народознавства у Львові, музеїв різних профілів тощо. Багато матеріалу почерпнуто з приватних збірок та періодичних видань. Підготовча робота, яка передувала польовим дослідженням, виявилась дуже корисною. Адже з кожного явища народно-традиційної і професійної культури та побуту є сконденсована історіографія того чи іншого питання, наявна література і джерела, можна судити про інтенсивність

вивчення за територіальною ознакою, а також де і що зафіксовано з цього розділу культури, яким способом тощо. Безумовно, вагомим аспектом аналітичного огляду є рекомендації стосовно дальших дослідницьких дій: у якій формі, якими силами, за якою методикою [3].

Це дало змогу встановити реальну картину обстеженості регіону і вийти на перспективну комплексну програму практичних дій і методики польових етнографічних обстежень.

Головним завданням наступного етапу стало проведення комплексу польових експедицій, спрямованих на максимальне виявлення та фіксацію всього спектру традиційної народної культури, місцевого діалекту, збір антропологічних матеріалів та історико-краєзнавчої інформації про кожне село, яке зникало, а також пошук покинутої на відселених територіях документальної спадщини (державного й особового походження) та предметів традиційного побуту і мистецтва поліщуків. Суцільно обстежено 2-гу зону та місця компактного проживання переселенців. Вибірково досліджувалися населені пункти 3-ї зони, головним чином великі історичні села з потужним пластом етнокультурних традицій та уцілілі населені пункти, у яких замешкували лише поодинокі старожили у 1-й зоні. Паралельно проводилась наукова інвентаризація нерухомих пам'яток історії, археології, архітектури, монументального мистецтва та опис місцевих кладовищ на всій території радіоактивного забруднення.

Умови, в яких доводилося вести виявлення і фіксацію народотрадиційних явищ, постали екстремальними не стільки з огляду радіаційного фону, скільки з огляду динаміки соціальних процесів. Було вибрано методику комплексного (монографічного) дослідження кожного населеного пункту. При цьому перевага надавалася вивченню сіл 2-ї зони, в яких ще збереглися (хоча б частково) автентичне середовище носіїв поліської етнографічної культури та незруйновані матеріальні пам'ятки. Іншого підходу вимагала реконструкція етнокультурного комплексу колишніх населених пунктів 1-ї зони. Цілісне уявлення про етнічну спадщину відселених нині територій дало лише паралельне опрацювання двох масивів: покинутих сіл та відповідного їм переселенського середовища як носія духовних форм буття.

Монографічні обстеження, що передбачали охоплення усіх сфер життєдіяльності населення, дали

можливість панорамного погляду на протікання взаємообумовлених етнокультурних процесів, механіку й діалектику функціонування як окремого традиційного явища, так і в сукупності з іншими, виявляють зміни явищ і фактори впливу на них. Заодно, володіючи етнографічними відомостями декількох століть поспіль, можна науково простежити діахронну еволюцію буття поліщуків і водночас виявити мотиви еволюції чи соціального консервування явища.

До участі в науковому дослідженні потерпілих територій Полісся були залучені творчі колективи, крім Інституту народознавства, ще інші академічні установи — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології, Інститут української мови, Інститут археології, а також ряд вузів та музеїв України. Лише у польових роботах щороку загалом брало участь до 70—90 науковців. Досить часто до роботи експедицій долучалася непохитна у своїй громадянській поставі письменниця Ліна Костенко. Їй і досі важко збагнути страхітливі наслідки атомної катастрофи на духовно-культурне життя рідних для неї поліщуків.

Належного академічного стилю і системності у надскладних польових умовах роботи експедиції надавали їх керівники — Михайло Глушко і Ярослав Тарас.

В результаті обстеження декількох десятків сіл зони відчуження, декількох сотень сіл зони об'язкового відселення, 246 сіл у інших зонах радіоактивного забруднення та 60 населених пунктів, де компактно проживали переселенці, зібрано значну джерельну базу, що складає: тисячі аудіокасет з історико-етнографічною та лінгвістичною інформацією, понад 20 тис. фотодокументів, сотні креслень та зарисовок, близько 100 год. відеоматеріалу, 68 документальних справ та біля 10 тис. історико-етнографічних експонатів (у т. ч. фрагменти 14 стародруків та рукописних книжок), знайдених переважно у зонах відчуження та відселення. У державних архівах виявлено біля тисячі документів ХІХ—ХХ ст., що стосуються історії сіл відчуженої зони. За програмою інвентаризації нерухомих пам'яток історії та культури обстежено кілька сот населених пунктів, в яких опрацьовано понад тисячу об'єктів, частина аналітично опрацьованих матеріалів лягла в основу наукових видань [7; 8; 9].

Зібрані джерельні матеріали дали можливість повному висвітлити деякі етнологічні процеси і явища. До науково вагомих результатів польових досліджень

Поліщучка в національному вбранні (одягає на свята та тримає «на смерть»). Світлина Я. Тараса

слід віднести цілий ряд своєрідних відкриттів у галузі етнографії, духовної культури та народного мистецтва. Зрозуміло, що наукове осягнення всієї народно-традиційної проблематики чекає вчених.

Так, зокрема, в процесі польових експедицій до Київського та Житомирського Полісся поряд з фіксацією багатьох зразків архаїчних будівельних конструкцій (перекриття «накотом», покрівлі «на сохах» тощо), науковці виявили оригінальні антропоморфні форми в оздобленні такого важливого компоненту давнього житла, як сволок (в народі — «трам», сволок — «батько»), а також приурочені йому повір'я і звичаї, що дають змогу пов'язати традиції поліського житлобудування з давніми світоглядними уявленнями та дохристиянськими віруваннями.

Цікаву перспективу відкрили й дослідження традиційних поліських господарських будівель, зокрема поширених у цьому районі «стебок» (господарських приміщень, опалюваних жаром з хатньої печі, призначених для зберігання овочів). Вивчення їх конструктивних та функціональних особливостей дало можливість простежити генезис та еволюцію житлобудування від ранніх слов'ян до сучасних українців.

Цілий ряд архаїчних явищ було виявлено у календарній обрядовості поліщуків. До таких, наприклад, відносяться мотиви культу предків, простежені у жниварських обрядах (зокрема у звичаях залишати на ниві «Спасову бороду»), а також в обрядодіях «дідів» та

Артефакти традиційної культури поліщуків. 1999. Світлина С. Гвоздевич

«проводах русалок» на зелений «русальний» тиждень. Про обряди «русального» тижня, що збереглися в середовищі з 30-кілометрової зони, відзнято спеціальний етнографічний фільм «Проводи русалок».

Вагомі результати дали етномузикологічні дослідження, спрямовані на встановлення ареалів поширення календарно-обрядових піснених мелотипів, які корелюються з кордонами давньослов'янських племінних утворень.

Цінні матеріали зібрані і в галузі традиційної народної медицини та траволікування. Зафіксовано сотні народних рецептів та ряд нових місцевих назв рослин, які розкривають невідомі досі їх лікувальні властивості.

Своєрідним відкриттям стали інтер'єрні тканини, зокрема поліські узорні «раджошки» з характерним і, очевидно, давнім для цього регіону рослинним орнаментом, а також ткани килими з горизонтальною композицією мотивів «дерева життя», про що раніше не згадувалося у дослідженнях про килимове мистецтво Полісся.

До реліктових явищ, які майже донині збереглися в басейні річки Уж та нижньої течії Тетерева, належить виробництво та використання довбаних із суцільного дерева човнів.

Артефакти традиційної культури поліщуків. 1999. Світлина С. Гвоздевич

Що стосується пам'яток археології, то під час розвідки тільки у 1996 р. їх виявлено 17. Причому всі без винятку пам'ятки зафіксовані і описані вперше.

Привертає увагу поселення XI—XII ст., знайдене на східних відрогах Овруцького кряжу поблизу села Коренівка Черепинської сільради. Саме тут зафіксовані сліди діяльності ремісників доби Київської Русі, які спеціалізувались по видобутку рожевого овруцького пірофіліту та подальшому виготовленні з нього різноманітних виробів: натільних хрестиків, прясел, ливарних формочок тощо. Ці вироби широко експортувались у X—XIII ст. Руссю на територію Західної та Північної Європи, у Балтію, Прикам'я і Приуралля. Є підстави вважати, що подібних поселень на території Овруччини в давнину було декілька десятків. Тому їх цілеспрямований пошук і фіксація є одним із першочергових завдань експедиції у наступних роках. Це сприятиме їх збереженню, введенню в науковий обіг нових матеріалів, які можуть слугувати основою для написання узагальнюючих робіт з історії матеріальної культури населення Українського Полісся.

Особливу наукову цінність мають поліські говірки як діалектні релікти проукраїнської мови, базовані на масивному українському пласті. Але в останнє десяти-

тиліття вони зазнають глибоких змін, викликаних передусім міграційними рухами з Центрального Полісся в інші регіони України після катастрофи на Чорнобильській АЕС. Для Центрального Полісся цей процес означає руйнування цілісного діалектного ареалу, для якого з великою ймовірністю можна припустити тяглість у часі, континуацію від праслов'янського мовно-культурного стану до сьогодні. Не випадково цю територію багато дослідників включає до основного ареалу праслов'янської мови.

Все це спонукає до створення регіонального мовного фонду, у якому могла б зберігатися значна за обсягом інформація про говірки упродовж тривалого часу, коли й самі говірки вже можуть зазнати значних структурних перетворень. Практика створення таких мовно-інформаційних фондів відома у багатьох країнах Європи.

Застосована науковцями Інституту української мови методика, спрямована на фіксацію значних за обсягом текстів, у яких виявляються рідкісні, раритетні особливості говірок, дала змогу по-новому оцінити ці говірки. Зокрема, вже сьогодні можна стверджувати, що ряд фонетичних явищ має децю інші характеристики, ніж про це свідчать матеріали «Атласу української мови»; ці дані особливо цінні, оскільки територія Чорнобильщини входить у мережу «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», за матеріалами якого можна говорити про давність та унікальність багатьох фонетичних рис Центрального Полісся.

Ще один дослідницький аспект — музично-виконавська традиція Українського Полісся, що донесла до наших днів відголоски стародавніх культурних пластів. Матеріали польових експедицій останніх років засвідчують наявність на Поліссі добре збереженої пісенної автохтонності, яку необхідно донести до нашого сучасника та забезпечити її природне усне переймання, реставрацію чи вторинну реконструкцію. Цього можна досягти лише за умови високоякісної фіксації при застосуванні сучасної цифрової аудіоапаратури. Записані в такий спосіб безцінні шедеври народної пісенності та інструментальної музики можуть лягти в основу майбутніх фонопублікацій (касета та компакт дисків) і цілих фонохрестоматій автентичної музичної культури Полісся, перший випуск якої здійснено вже Українською експериментальною лабораторією фольклору «Говірки чорнобильської зони» [2].

Артефакти традиційної культури поліщуків. 1999. Світлина С. Гвоздевич

Вперше в історії етнологічної науки в Інституті народознавства на замовлення Міністерства надзвичайних ситуацій розроблений класифікатор встановлення єдиної системи класифікації і кодування об'єктів етнічної спадщини Українського Полісся, який дає змогу створити повну, детальну та розгалужену систему, в якій надзвичайно швидко можна здійснювати внесення та пошук об'єктів за різними ознаками.

Вперше класифікатором виділено вищі угруповання, що вирішують проблему розміщення об'єктів збереження в інформаційних мережах, пророблено рівні класифікації, збудовано ієрархічну систему з п'ятьма рівнями, класи, фіксації, розроблено позиційно-послідовне кодування, зведено в єдину систему 26 класів, що дало змогу створити автоматизовану інформаційно-пошукову систему.

Щодо збереження матеріально-предметних цінностей, то тут застосовувалась інша методика — музейна консервація. На відселених територіях залишилося безліч предметів традиційного народного побуту і мистецтва, які мають історичне та непересічне наукове значення, є національним надбанням України. Тому реальне збереження хоча б основних матеріальних історико-культурних цінностей, що опинилися в зоні впливу Чорнобильської катастрофи, може бути

Учасники експедиції Інституту народознавства НАН України в радіоактивно забруднену зону Українського Полісся, 1994 р.

Ліна Костенко у складі Історико-культурологічної експедиції під час обстеження теренів радіоактивно забруднених територій Українського Полісся. 1999. Світлина С. Гвоздевич

забезпеченим лише за умови створення спеціального музейного фонду. Зібрана науковими експедиціями колекція рухомих пам'яток та історико-етнографічних матеріалів ставить нас вже нині перед такою необхідністю. Сама ж ідея створення етнографічно-краєзнавчого музею-меморіалу втрачених територій Полісся була підтримана тодішнім Президентом України Л. Кучмою під час відвідання етнографічної виставки «Народна культура зраненої землі», яка проходила в Українському Домі і отримала значний суспільний резонанс. Ця виставка була побудована на польових матеріалах, зібраних нашими експедиціями у зоні відчуження та інших уражених районах, стала своєрідним підсумком п'ятирічної роботи по збереженню культурної спадщини Полісся [6].

На особливу увагу заслуговує проблема збереження нерухомих історико-культурних пам'яток на відселених територіях. Згідно з проектом концепції Чор-

нобильської зони відчуження, тут передбачалося природне самовідновлення екосистем з переходом їх до стійкого первісного стану, характерного для цієї місцевості до початку інтенсивної діяльності людини.

Єдиний раціональний шлях — перенесення найцінніших споруд на екологічно безпечний майданчик, розташований у легкодоступному місці Зони з характерним поліським ландшафтом, та створення тут музеєфікованого комплексу народного будівництва та побуту відселених територій. Що ж до пам'яток археології, історії та місцевих кладовищ, то вони вимагають охоронних заходів за місцем розташування, зокрема: маркування та картографування законсервованих археологічних об'єктів, упорядкування охоронних зон та встановлення охоронних знаків на всіх видах пам'яток.

Був запропонований Уряду України ще один аспект збереження історико-культурної спадщини потерпілого населення (який, до речі, певною мірою відбитий у Державній програмі мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи), а саме: створення умов для живого побутування традицій народної культури в переселенському середовищі, підтримка та розвиток творчого потенціалу її носіїв, що, безперечно, має вагомe значення для соціально-психологічної рекреації та адаптації потерпілого населення в нових постчорнобильських умовах. І науковці готові сьогодні розробити відповідні рекомендації. Однак через відсутність необхідного фінансування, а більше через безвідповідальність чиновників ця суспільно важлива проблема, на жаль, не була вирішена і не вирішується.

Державна програма всеохопної фіксації традиційної культури і побуту поліщуків, яка проводилась на базі Інституту народознавства НАН України, виявила відомості, необхідні для різногалузевої наукової реконструкції — етнографії, фольклористики, лінгвістики тощо. Видані досі монографічні дослідження не вичерпують глибинного наукового аналізу ні генезису явищ, ні домінантної мотивації їх еволюції чи відмирання. Збереження дохристиянського обрядово-звичаєвого пласту вагомо пояснює духовні витoki українців, їхній психоповедінковий колорит. Органічна пов'язаність обрядово-ритуальної сфери з господарсько-виробничою повніше атрибутує етногенетичний аспект. Хліборобська зосередженість поліщуків, при великому спектрі господарських занять, що диктували природно-кліматичні

умови, проявляється в багатстві обрядово-ритуальних сакральних дій як суто виробничого характеру, так вербально-магічного.

Реалізація державної програми по виявленню, фіксації і збереженню етнокультурного комплексу радіоактивно забруднених зон насамперед не дала змоги безслідно щезнути унікальній національній спадщині, а також сприяла заповненню білих плям в етнічній історії українського та інших слов'янських народів. Разом з тим, здобуті наукові відомості та зібрані фактичні матеріали, впроваджені в культурний обіг, можуть стати потужним чинником соціально-культурної рекреації потерпілого населення.

1. Геродот. Історії: в 9-ти кн. / Геродот. — К., 1993. — Кн. 4. — С. 204.
2. Говірки чорнобильської зони. — К., 1996.
3. Древляни. — Львів, 1996.
4. Захарчук-Чугай Р.В. Народне декоративне мистецтво Українського Полісся. Чорнобильщина / Р.В. Захарчук-Чугай. — Львів, 2007.
5. Копержинський К. Обряди збору врожаю у слов'янських народів у найдавнішу добу розвитку / К. Копержинський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. — К., 1926. — Вип. 1—2. — С. 40.
6. Народна культура зраненої землі. Каталог виставки. — К., 1997.
7. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. Київське Полісся. — Львів, 1997. — Вип. 1.
8. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. Овручина. — Львів, 1999. — Вип. 2.
9. Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. У межиріччі Ужа і Тетеріва. — Львів, 2003. — Вип. 3. — 340 с.
10. Сумцов Н.Ф. Хлеб в обрядах и песнях / Н.Ф. Сумцов. — Харьков, 1885. — С. 119.
11. Чубинский П.П. Календарь народных обычаев и обрядов с соответствующими песнями / П.П. Чубинский // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. — СПб., 1972. — Т. 3. — С. 226.
12. Kraszewski. Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy / Kraszewski. — Paryż, В/г. — S. 22.

13. Moszynski K. Polesie Wschodnie / Moszynski K. — Warszawa, 1928. — S. 2—4, 254.

Stepan Pavluk

GLOBAL CATASTROPHE AT CHORNOBYL NUCLEAR POWER STATION

From 25-years-long distance that elapsed since the time of technogeneous catastrophe at Chornobyl Nuclear Power Station an evaluation has been given of scientific activities by Ukrainian scholars as for preservation of material and spiritual culture in Polissia regions. Attention has been paid to a role realized by staff members of the Ethnology Institute, NAN of Ukraine in studies on phenomena of Polissians' traditional folk culture, so in lands spoiled by radiation as in displacement asylums. On the ground of strict factual data the unique character of such a complex scientific works as Classifier for introduction of unified system in classification and coding of objects of Ukrainian Polissia's etnical heritage, Dialects of Chornobyl zone has been disclosed as well as some features of scientific monographs, collections of papers and resource databases on cultural heritage of Ukrainian Polissia.

Keywords: Chornobyl Nuclear Power Station, Polissia, alienation zone, material and spiritual culture, classifier.

Степан Павлюк

ПЛАНЕТАРНАЯ КАТАСТРОФА НА ЧЕРНОБЫЛЬСКОЙ АТОМНОЙ ЭЛЕКТРОСТАНЦИИ

С расстояния 25 лет с момента техногенной катастрофы на Чернобыльской АЭС приводится оценка научного вклада украинских ученых в сохранение материальной и духовной культуры Полесья. Особое внимание посвящается роли коллектива Института народоведения НАН Украины в деле изучения материальной и духовной культуры жителей Полесья в районах радиоактивного загрязнения и мест переселения. На основе конкретных фактологических данных раскрывается уникальность таких комплексных работ, как «Классификатор установления единой системы классификации и кодирования объектов этнического наследия Украинского Полесья», «Говоры Чернобыльской зоны», научных монографий, сборников, ресурсных баз данных о культурном наследии Украинского Полесья.

Ключевые слова: Чернобыльская АЭС, Полесье, зона отчуждения, материальная и духовная культура, классификатор.